

До 200-річчя Пантелеймона Куліша

Тарас Шмігер

DOI: 10.33608/0236-1477.2019.09.3-10
УДК 811.161.2=112.2'255.4'42-11 "17/18"

ДЖЕРЕЛА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Перекладознавча концепція П. Куліша сформувалася на основі його перекладацької практики, але на неї значно вплинули й тогочасне українське перекладознавство (Г. Квітка-Основа-Яненко, П. Гулак-Артемовський, Я. Головацький та М. Максимович), і німецька перекладознавча думка (Й. Гердер, В. Гумбольдт, Ф. Шляєрмахер і А. Шлегель). Міркування українського критика суголосні міркуванням слов'янських критиків, утім П. Куліш дивився на проблеми відтворення ідентичності тексту значно глибше. З погляду терміносистеми для П. Куліша головними критеріями еквівалентного перекладу стають "поетичний дух і склад" твору. Крім того, П. Куліш фактично одним із перших (якщо не першим) увів в українське перекладознавство термін "неперекладне", який став дуже популярний у теоретико-критичних дискусіях ХХ ст.

Ключові слова: типологія перекладу, неперекладність, еквівалентність, українське перекладознавство, німецька перекладознавча думка.

Taras Shmiger. Sources of Panteleimon Kulish's Views on Translation

Panteleimon Kulish's views on translation were based on his own experience of translations and shaped under the influence of contemporary Ukrainian translation practice and scholarly thought (observations by H. Kvitka-Osnovianenko, P. Hulak-Artemovskiy, Ya. Holovatskiy, and M. Maksymovych; biblical texts in translation of P. Hulak-Artemovskiy, M. Maksymovych, V. Aleksandrov, and P. Morachevskiy), as well as the German translation studies (ideas of J. Herder, W. Humboldt, F. Schleiermacher, and A. Schlegel). The Ukrainian critic's understanding corresponds to the views of other Slavonic authors: some Czech critics considered translation as a significant power for creating a new literature and nation and saw the roots of this strength in the language, but more detailed criteria for evaluating translation quality weren't discussed yet; Russian researchers emphasized the significance of the author's approach for the correct translation of his/her writings. P. Kulish considered the problems of reproducing the identity of the text much deeper, drawing attention to what makes any translation a different literary work and how the text may or should be modified with respect to the specific features of the reader's perception. In terms of translation studies of the time, P. Kulish regarded the "poetic spirit and composition" of the text as the main criteria of the equivalent translation. However, the term 'composition' does not only designate the formal structure of a text. It is related to the concept that the form is shaped by the language and specific lingual means as well. P. Kulish was aware of the semantic problems of translation, but available linguistic knowledge of the time didn't offer proper terms for their description. In addition, P. Kulish was actually one of the first (if not the first) to introduce into Ukrainian translation studies the term 'untranslatable', which became very popular in the theoretical and critical discussions of the 20th century.

Keywords: translation typology, untranslatability, equivalence, Ukrainian Translation Studies, German translation school.

Роль Пантелеймона Куліша в українському перекладознавстві досліджено значно менше, ніж його перекладацьку діяльність. Причин такому стану речей – кілька. По-перше, історія українського перекладознавства як самостійна дисципліна почала оформлюватися лише на початку ХХІ ст., чому сприяли наявний матеріал, потреба в хронологічній систематизації та світовий запит на створення таких праць. По-друге, ретроспективні огляди починали відлік історії української школи перекладознавства або лише з 1920-х років (Й. Багмут [1],

В. Іваненко [11, 176–200]), або трохи раніше (від І. Франка – Р. Зорівчак [3]). На такий погляд впливало розуміння історії мовознавства, чий найбухливіший розвиток припав саме на ХХ століття. Тому давніший період (або періоди), які можна об'єднати терміном “донаукове перекладознавство”, залишалися поза полем зору дослідників. Відповідно, по-третє, не було потреби в пошуках суто перекладознавчих концепцій тих епох, що призводило навіть до сплутування розуміння термінів “історія перекладу” та “історія перекладознавства”. По-четверте, вивченню розвитку та історичного контексту теоретичних поглядів П. Куліша перешкоджала відсутність комплексного видання його критичного доробку. Саме тому первинне завдання для дослідника – скласти реєстр праць, де П. Куліш висловлював теоретико-критичні думки про переклад. Сучасні вчені (зокрема Є. Нахлік [8] та О. Тетеріна [10]) провели значну роботу з визначення перекладознавчих писань П. Куліша, залучаючи також епістолярний масив. Однак лише повне зібрання творів дасть змогу перекладознавцям вичерпно розкрити його погляди в хронологічному контексті.

У цій розвідці спробуємо заторгнути проблеми джерел, із яких черпав або на які взурувався П. Куліш, а також з'ясувати, який категорійний апарат він міг залучати та використовувати. Розрізняючи “історію перекладу” та “історію перекладознавства”, важливо звернути увагу саме на перекладознавчий, а не перекладацький аспект його діяльності. Звісно, частково теоретичні погляди тлумача можна обґрунтувати через його перекладацьку практику; але оскільки часто існує відмінність між теоретичними висловлюваннями про переклад і практичними рішеннями перекладача, то наголос зроблено саме на теоретико-критичному підході до опису перекладацьких явищ.

Найбільшою верифікаційною проблемою вивчення перекладознавчих поглядів П. Куліша є відсутність посилань на інші теоретико-критичні праці. Отже, доводиться виходити з того, що П. Куліш найімовірніше міг читати й знати. На мою думку, його історична праця дає підстави твердити, що він знав окремі давніші українські писання про переклад (приміром, передмови до перекладів, які видала Києво-Печерська лавра), його критико-літературна діяльність стимулювала глибинне зацікавлення поточними публікаціями про переклад (незалежно від місця публікації), його володіння іноземними мовами (досить широкий спектр [8, 263]) та мандрівки відкривали перед ним ідеї з віддалених європейських шкіл перекладу.

Український перекладознавчий контекст ХІХ ст. на перший план висунув питання мови як ознаку національної ідентифікації. Звісно, обстоювання прав народної мови перед писемною було й раніше – ще в ХVІ – ХVІІ ст., але тоді воно вкладалося цілком у загальноєвропейське річище боротьби національних мов із латиною. У новий час шеріг українських філософів і словесників (починаючи від Петра Лодія, а особливо Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський, Я. Головацький) представляли мову як основний виразник нації й у такий спосіб звертали увагу на проблему відтворення етнічної ідентичності.

Я. Головацький наголошував, що українська мова здатна “до вираження вищих понять” [9, 4], а пишучи про переклади сербської народної поезії, уважав, що українська мова найкраще може відобразити всю “первісну красу” сербських творів: “Малорущина одна годна перейняти ті краснозвучні народні утвори тай разом заховати вірно тую просту красу без всякої принуди” [9, 116–117]. Такий підхід суголосний із думкою П. Куліша про основу поетики твору: “Спасибі йому, служить він [Марко Вовчок] гарно чистим смаком своїм народному слову і духу” [4, 259]. Крім того, взурування на народну стилістику та звертання до історичного виміру української мови не тільки єднає двох

перекладачів, а й дає певні підстави вважати Я. Головацького наставником П. Куліша.

Глибокий знавець українського літературно-критичного процесу, П. Куліш мав бути ознайомлений зі статтею М. Максимовича “Замѣчанія на пѣснь о Полку Игоревѣ въ стихотворномъ переводѣ Гербеля” (1855), у якій автор аналізує переклад пам’ятки російською мовою та вперше використовує два методи для розгляду лексичних вад у перекладі давніх текстів – контекстний та історичної реконструкції [7, 564–625]. Застосовуючи лише читацьку логіку, критик подав взірць ґрунтовного контекстного аналізу, де намагається пояснити всі недолатності в тексті М. В. Гербеля. Щоби поглибити свою думку, М. Максимович цитує Київський літопис та наводить паралельні місця з інших російських перекладів. Окремо він розглянув ампліфікації, які порушують історичний контекст [напр., 7, 581, 584, 586–587]. Критерії перекладу можуть здатися досить розмитими: “не зовсім точна передача барв оригіналу відкупляється підсиленою звучністю віршів” (усі цитати перекладено українською мовою) [7, 596], однак таке формулювання добре відображає емоційну рецепцію читача й залишається в ужитку до сьогодні. Серед інших подібних фраз – “віддалятися від оригіналу” [7, 600], “у співця інша народнопоетична картина” [7, 602], “при передачі цієї картини оригіналу” [7, 603]. Утім історико-етимологічний розгляд, який виробив М. Максимович, уже був повноцінним підходом до аналізу перекладу, яким міг скористатися й П. Куліш. Хоча прямих посилань на згаданий текст у П. Куліша наразі не виявлено, проте все ж доцільно припускати вплив цих поглядів на письменника й перекладача, урахувавши і його мовну концепцію, й окремі висловлювання, як-от “нам дуже добродушно радять полишити розробляти українську мову засобами художніх витворів” [4, 253]. Зрозуміло, що “гармонійний зв’язок між мовою та предметом, який у перекладі безперечно порушено” [4, 249] – це той зв’язок, коли історичний досвід формував певні мовні засоби вираження, котрі можуть бути абсолютно неустійченими в інших мовах.

У П. Куліша відпунює досвід Г. Квітки-Основ’яненка, який перекладав власні твори російською. Відтворюючи “Чорну раду” російською, автор усвідомлював свої права й міг дозволити собі вносити правки й коригувати текст: “У перекладі є місця, яких немає в першотворі, а в першотворі залишилося чимало такого, що не ввійшло в переклад. Це виникло як од відмінного духу обох словесностей, так і від того, що пишучи першотвір, я стояв на одних засадах (рос. *точке воззрения*), а в перекладі я дивився на предмет, як людина відомого літературного середовища” [4, 238]. Звичайний перекладач на такі текстові маніпуляції не має прав, а тому текст виходить переобтяженим примітками й коментарями або, навпаки, усіченим та адаптованим. Зрештою важливо усвідомити, що в будь-якому випадку, у будь-якому акті перекладу ми завжди маємо не один твір у двох текстах, а таки два відмінні твори, і про це в українському перекладознавстві почав писати саме П. Куліш: “першотвір і переклад, зображаючи одне й теж, представляють за тоном і духом два різні твори” [4, 238]. У статті “Квітка й його повісті” (1858) П. Куліш мимоволі формулює й особистісне обмеження для автоперекладу: “Не його була [російська] мова, – не дала ж вона йому серцем до [російського] серця промовляти. Бо до чужого не заговориш так, як до рідного, і чужим язиком не досягнеш до чужого серця” [4, 286, *пор.* 289, 320]. Таке обмеження стосується насамперед ментально-прагматичних категорій вихідної мови та вихідного тексту. Хоча тепер можливості й вимоги до володіння іноземною мовою досить високі, проте абсолютних білінгвів небагато, особливо таких, які можуть повноцінно відтворювати стилістику першотвору.

Слов'янське “донаукове” перекладознавство значною мірою недооцінено. Поставлене в залежність від історіографії мовознавства, перекладознавство раніших періодів не вивчають як наукову систему, хоча в XIX ст. воно чимало користало з досягнень літературної критики, а ще раніше цілком уписувалося в завдання риторики.

З погляду перекладу тогочасні слов'янські культури можна поділити на дві групи: у першій мова мала державну підтримку й домінувала, а переклади були частиною державної програми (як-от у російській культурі XVIII ст.); у другій – переслідувана мова змагалася за офіційний статус і реальне існування, а тому переклади виконували насамперед націєтворчу функцію (приміром, у чеській культурі першої половини XIX ст.).

У чеській філології XIX ст. Їржі Левий виокремив трьох ключових дослідників з питань перекладу. Юзеф Юнгман (1846) наголошував на тому, що нація існуватиме доти, доки існуватиме мова [16, 10], але в плані якості перекладу він зосереджувався головню на мовних ознаках. Тому його судження видаються формалістичними, адже наполягав на тому, що треба додержуватися мовної й стилістичної точності, а неперекладність залежить лише від мовної структури [16, 10]. Юзеф Дурдик (1881) уважав, що жанрування перекладу між дослівною і вільною версією відбувається завдяки мовно-інформаційним утручанням перекладача [16, 31–32]. Він сформулював низку вимог до тлумача, які добре викладали мету навчання, але, на жаль, не розкривали глибинної суті тексту, мовно-культурних проблем та явища перекладу загалом.

Шекспірівську поетику розглядав Якуб Малий (1854). Він твердив, що в перекладі потрібно зберегти внутрішню форму твору, яку творять релігійні, суспільні, політичні виміри [16, 21, 25]. На його думку, свобода перекладачевих дій найперше залежить від можливостей читача усвідомити вагомість інтерпретованого твору. Отож, як бачимо, чеські критики визнавали силу перекладу для формування нової літератури та нації, бачили її основу в мові, однак ретельніших критеріїв для оцінки перекладу, його якості та місця в літературі ще не пропонували.

Один із перших критичних розборів шекспірівських творів у російських версіях належить В. Белінському (1840-ві роки) [2]. В аналізі перекладу трагедії “Гамлет” критик звернув увагу на тричленність ряду перекладних жанрів “переробка – власне (?) переклад – дослівний переклад”, де суть власне перекладу полягає в тому, щоби зберегти “смысл і дух першотвору”. Такий підхід наголошує на літературних якостях твору, але не визначає чітко яких саме. “Дух твору” – це особливість літературного висловлювання, мовної художності, але з наголосом на авторові, а не на самій мові.

Як бачимо, погляди чеських дослідників і російського критика можна вважати протилежними: перші вказували на визначальність мови в перекладі, другий – на вагу авторової концепції. Натомість перекладознавча ідея П. Куліша (за винятком його висловлювань про вагомість перекладів для розвою літератури) стоїть осторонь цих течій, адже український критик намагався звернути увагу на те, що робить переклад іншим твором, і як його можна видозмінювати залежно від світосприйняття читача.

У загальноєвропейському науковому процесі про переклад писали досить активно у той час, і кожна національна культура (навіть ті, що не перебували у своїх національних державах) виробляла не тільки питому школу перекладу, а й власну школу критики перекладу. Зокрема з розвитком романтизму та романтичної школи перекладу в Німеччині перекладознавство вийшло на новий рівень сприйняття іноземної літератури, коли між одомашненням та очуженням перевагу почали віддавати саме очуженню. Це корелює з концепцією В. Ґете,

згідно з якою після першого пізнавального періоду засвоєння іншої літератури через одомашнення приходиться період мовно-стилістичного наближення до неї через очуження та вихід поза норми цільової мови на даному етапі її розвитку [15].

Аналізуючи українські версії Шекспірового “Гамлета”, Л. Коломієць обґрунтувала Кулішеве цілковите наслідування поглядів Ф. Шляєрмахера та А. Шлегеля, що полягає в униканні імітації, в увазі до поетичної деталі, у настанові на збереження розміру оригіналу, розумінні перекладу як сфери поетичного мовотворення [5, 33–51]. Дослідниця виконала кропітку роботу над текстами П. Куліша, обґрунтовуючи його засади через практику. Якщо деяким тлумачам інколи можна закинути, що їхня практика розходиться з їхніми ж висловлюваннями про переклади, то в П. Куліша бачимо справді глибинне осмислення концепції німецьких мислителів та втілення її у власних перекладах.

Нема потреби заглиблюватися в погляди Й. Гердера та В. Гумбольдта про світогляд у мові та лінгвопоетиці, щоб довести, наскільки вони суголосні поглядам П. Куліша: “Річ тут не тільки у відмінності мов; річ в особливостях внутрішньої природи, які на кожному кроці виявляються у способі висловлювати думки, почуття, порухи душі, і які мовою, неприродною авторові, висловити неможливо” [4, 254]. Оця природність рідної мови автора як термін може вмещати весь обсяг ментально-мовного досвіду, який формує й етнічний світогляд, і особисті переживання. Завдання перекладача полягає в тому, щоб відтворити ті тонкі механізми, які іноземний читач не завжди може зрозуміти або вважати за вагомими (док. про це див.: [10, 67–68]). Саме тому для П. Куліша головними критеріями еквівалентного перекладу стають “поетичний дух і склад” твору: “Здається, що більше всіх зрозумів мене перекладач *Народних оповіданій* [Марка Вовчка] з українського, пан Тургенєв, бо, вподобавши поетичний дух і склад тих невеличких повістей як найщиріше, остерігся додати від себе статечний суд і указати їм у словесності праведне місто” [4, 258–259].

Термін “склад” твору не є простим для декодування. Очевидно, тут не йдеться про структуру чи композицію тексту лише з погляду форми; автор радше мав на увазі, що форму теж творить мова, специфічні мовні засоби. П. Куліш добре усвідомлював семантичні проблеми перекладу, однак для їх опису тогочасне мовознавство ще не виробило термінів. Тому в його твердженні, що “Квітка – не єдиний приклад безсилля передати свої українські (рос. малороссийские) концепції російською мовою” [4, 249], уважаймо термін “концепція” таким, який позначає певну багаточленну семантичну структуру, а не лише ідею, виражену у формі.

Питання мови й стилю в європейській думці здобуло нове теоретичне підґрунтя завдяки французькому класицизму, де виробилася теорія перекладацьких норм “la belle infidèle” (“невірної красуні”) [13, 147 і далі]. Ключовим пунктом тут було розуміння елегантного стилю та повноваження перекладача (або вимоги до нього) вносити певні правки в текст перекладу. Ця концепція прийшла в Англію в 1640–1650-х роках [17, 18] і справила великий вплив на пошуки перекладного жанрування. Утім у своїй праці “Нарис про принципи перекладу” (1791), яка стала визначальною для подальшого перекладознавства, О. Тайтлер повернув увагу перекладачів і критиків до оригінального тексту, а це визначило інший підхід до розуміння стилю в перекладі. Дослідник указує на потребу “підпорядкувати стиль і манеру письма в перекладі до тої, що в першотворі” (*англ.* assimilation of the style and manner of writing) [18, 63]. Водночас спостерігаємо відхід од класицистичних норм і залучення критеріїв, що згодом стали рисою німецького романтизму: “Головна

характеристика історичного стилю священних текстів – його простота. Таким характером насправді завдячуємо самій мові” [18, 64]. Тут ще немає занурення у світоглядний досвід мови, а текстові прикрашення мають риторичну природу, а не культурну. Проте використання термінів “стиль”, “манера”, “смак” (“хороший смак у поетичному перекладі”) перегукується з базовими категоріями концепції П. Куліша: напр., “літературний смак”, “тон і смак” [4, 238], “простонародний тон і склад творів” [4, 269], “поява цілої області літературних творів у смаку й у душі українського народу” [4, 272]. Видно, як ідеалістичні пошуки “духу мови” (та “духу нації”) увійшли у свідомість П. Куліша, але “смакові” характеристики – це його ж таки базові критерії для оцінки перекладу. Не можемо стверджувати, що П. Куліш сам читав працю О. Тайтлера, яка до того часу видалася тричі (1791, 1797 та 1813), але можна припускати, що її відлуння досягло його поглядів принаймні за посередництвом інших європейських публікацій.

Окремо варто вирізнити переклад біблійних текстів, адже така проблематика завжди не лише була текстоцентричною темою наукових розмислів, а й стимулювала розвиток перекладознавчих досліджень. Студії про власну працю над перекладами Біблії пера св. Єроніма Стридонського, Мартина Лютера, Джованні Діодати, Симона Будного, Василя Тяпинського позначилися й на перекладах інших творів. На найдавніших українських книжників впливала праця св. Кирила Філософа (імовірно авторство), яку щедро використав у власному “Пролозі” св. Іван Екзарх болгарський, а ранньобарокові релігійні перекладачі дискутували про ті ж таки проблеми, що і їхні європейські колеги в добу боротьби національних мов за своє існування.

Довготривалий процес перекладу Біблії в П. Куліша пов’язувався не лише з обсягом оригіналу, а й із сумнівами в довершеності та еквівалентності його власних перекладів [8, 273]. Отже, стає ясно, що його усвідомлення принципів такого виду перекладу зазнавали якісних трансформацій. П. Куліш опрацював вершинні біблієзнавчі праці, які сприяли правильному розумінню оригіналу, але не завжди допомагали вибрати згідну перекладну стратегію. А. Даниленко обґрунтував, як П. Куліш використовував досвід попередників у сфері поетичного перекладу. Дослідник проаналізував поетичні переклади біблійних текстів, які зробили П. Гулак-Артемівський, М. Максимович, В. Александров і П. Морачевський, та порівняв їх із поетичними версіями П. Куліша [14, 6–36]. Зрештою для сучасних дослідників важливо, що П. Куліш звертав увагу не лише на ідейно-догматичне наповнення біблійних текстів, а й на поетичність форми, у якій це наповнення подано.

Категорійний апарат перекладознавчої концепції П. Куліша досить обмежений, якщо звернути увагу на те, що оприявлено, написано, а не те, що він справді мав у своїх думках, працюючи над перекладами. Термін “вільний переклад” [4, 238] – чітко не пояснено, а отже, потрібно домислювати, на яких критеріях наполягав український критик. Водночас зустрічаємо в нього й термін “точний переклад” [6, VI]. Не можна з певністю казати, чи таке протиставлення вписується в біполярну площину, чи все-таки перед нами градаційний спектр із багатьма членами. Бачимо також, що П. Куліш використовував протиставлення “переклад-переспів”: “Не перекладу з однієї мови на другу бажаємо, а переспіву з чужого по-нашому. Де в тому чужому постережеш любу нашій руській душі українській мотиву...” (цит. за: [8, 264]). Наклавши цю пару термінів на попередню, уже можемо отримати чотиричленну систему координат “вільний переклад – переспів – точний переклад – дослівний (?) переклад”, хоча над уточненням критеріїв для верифікованої класифікації жанрів перекладу ще треба попрацювати, а для цього найперше бракує теоретичних джерел самого П. Куліша. В основу встановлення еквівалентності він ставить

“характер української мови” [6, VI], коли міжмовна відповідність визначається порівнянням “форм мови”, які, очевидно, уміщують словесно-синтаксичні конструкції та світоглядні аспекти типових комунікативних актів. “Мотив” – іще один названий критерій у концепції П. Куліша, але навіть власне переклад у його розумінні передбачає певну частку ампліфікацій: “переклад, шкода тому з оригіналом рівняється. <...> Інша річ – додати перекладом таке, чого не втяв оригінал, коли є що додати або коли снага додати. Так обидві рідні по слов’янству літератури багатітимуть і глузувати одна з одної не буде” (цит. за: [8, 264]). Можна ствердити, що навіть схема історії українського художнього перекладу, яку запропонували А. Ніковський та М. Зеров зі спостережень над наявними зразками [12, 97–98], виходить із висловлювань П. Куліша, якщо дослідники знали його епістолярну спадщину.

Ще один термін критик фактично одним із перших (якщо не першим) увів в українське перекладознавство – це “неперекладність”, хоча в нього й ужито російський прислівник “непереводимо” [6, VII]. Звісно, словотвірний шлях до називання “того, що не можливо перекласти” ясний, але в теоретико-критичному осмисленні це поняття й термін активно дискутувалися вже у ХХ ст. Та обставина, що П. Куліш розглядав можливість або межі перекладності, означає, що він за словом і текстом намагався бачити значно більше, ніж ми могли би припускати, урахуовуючи розвиток семантики на той час.

Хочеться звернути увагу й на термін “нація”, ужитий в українськомовній статті П. Куліша “Григорій Квітка й його повісті” (1858): “Не один історик словесності – от і [Джордж] Тикнор недавно – постерегає той закон духу людського, що словесність процвітає в народі в годину його сили і слави государственої, і падає з упадком нації. Отже історія слав’янських народів доводить іноді сьому й противне” [4, 278]. І поява тут самого терміна, і цілісна думка є предтечею розуміння націєтворчого чинника літератури й, зокрема, перекладу. І. Франко чимало доклався до трактування саме націєтворчої ваги перекладу, але, як бачимо, подібні ідеї (передідеї, зародки ідей) функціонували в українському громадянстві навіть раніше.

Отож перекладацька діяльність П. Куліша безсумнівно впливала на його погляди, але вони, по-перше, чітко вписувалися в контекст тогочасного українського перекладознавства, а по-друге, черпали ідеї з німецької перекладознавчої думки. Його погляди – також цікавий матеріал для зіставного перекладознавства, коли порівняння з іншими слов’янськими та позаслов’янськими традиціями висвітлить, наскільки оригінальними можуть бути судження перекладача, яка подібність або відмінність у категорійному сприйнятті явищ перекладу існує в близькоконтактних і віддалених школах перекладу, та які критерії формують особливості національної перекладознавчої терміносистеми й методології.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Багмут Й. А.* Питання теорії перекладу на Україні за радянський час // Дослідження з мовознавства в Українській РСР за сорок років / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 122–147.
2. *Белинский В. Г.* Гамлет. Трагедия В. Шекспира, перевод А. Кроненберга... // *Белинский В. Г.* Собрание сочинений: В 9 т. – Москва: Худ. л-ра, 1981. – Т. 7: Ст., рец. и заметки, декабрь 1843 – август 1845. – С. 459–464.
3. *Зорівчак Р.* Внесок Івана Франка в розвиток перекладознавчої думки в Україні // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 верес. 1996 р.). – Львів: Світ, 1998. – С. 41–46.
4. Історія української літературної критики та літературознавства: Хрестоматія: У 3 кн. Кн. 1 / упоряд. П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Бовсунівська. – Київ: Либідь, 1996. – 415 с.
5. *Коломієць А. В.* Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття (на матеріалі перекладів англійської поезії та поетичної драми). – Київ: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2011. – 495 с.

6. Кулиш П. Предисловіє // Кулиш П. Записки о Южной Руси. – Санкт-Петербургъ, 1856. – Т. 1. – С. III–IX.
7. Максимович М. А. Собрание сочинений: В 3 т. – Т. 3: Языкознание. История словесности. – Киевъ, 1880. – 745 с.
8. Наклік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель. У 2 т. – Т. 2: Світогляд і творчість Пантелеймон Куліша. – Київ: Укр. письменник, 2007. – 462 с.
9. Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. – Львів: Просвіта, 1906. – 623 с.
10. Тетеріна О. Б. Переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці XIX – початку XX ст.: (компаративний дискурс): Дис... канд. філол. наук. 10.01.05 – порівняльне літературознавство / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2004. – 206 с.
11. “Хай слово мовлено інакше...”: Проблеми художнього перекладу: Ст. з теорії, критики та історії худ. перекладу / упоряд. В. Коптілов. – Київ: Дніпро, 1982. – 295 с.
12. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства XX сторіччя. – Київ: Смолоскип, 2009. – 342 с.
13. Ballard M. De Cicéron à Benjamin: Traducteurs, traductions, réflexions. 3e ed. – Lille: Presses Universitaires du Septentrion, 2007. – X, 299 p.
14. Danylenko A. From the Bible to Shakespeare: Pantelejmon Kuliš (1819–1897) and the formation of literary Ukrainian. – Boston: Academic Studies Press, 2016. – 447 p.
15. Goethe J. W. From *West-Östlicher Divan* (1819) // Translation – theory and practice: a historical reader / ed. by D. Weissbort and A. Eysteinson. S.l.: Oxford University Press, 2006. – P. 200–202.
16. Levý J. České teorie překladu (2). 2. vyd. – Praha: Ivo Železný, 1996. – 326 s.
17. Steiner T. R. English translation theory, 1650–1800. – Assen; Amsterdam: Van Gorcum, 1975. – viii, 159 p.
18. Tytler A. F. Essay on the principles of translation. – London: J. M. Dent & Co.; New York: E. P. Dutton, [1907]. – xiv, 239 p.

REFERENCES

1. Bahmut, Yo. A. (1957) Pytannia teoriiy perekladu na Ukrayini za radianskiy chas In: *Doslidzbennia z movoznavstva v Ukrayinskiy RSR za sorok rokiv* (pp. 122–147) Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR. [in Ukrainian]
2. Belinsky, V. G. Hamlet. Tragediya V. Shekspira, perevod A. Kroneberga... In: *Sobranie sochinenii: (Vol 1-9; Vol. 7) Statji, retsenzii i zametki, dekabr 1843 – avgust 1845.* (pp. 459–464) Moskva: Khudozhestvennaya literatura, 1981. [in Russian]
3. Zorivchak, R. (1998) Vnesok Ivana Franka v rozvytok perekladoznavchoyi dumky v Ukrayini. In: *Ivan Franko – pismennyk, myslitel, bromadianyn: Materialy Mizhbnar. nauk. konf. (Lviv, 25–27 veres. 1996 r.).* (pp. 41–46) Lviv: Svit. [in Ukrainian]
4. *Istoriya ukrayinskoyi literaturnoyi krytyky ta literaturoznavstva. Kbrestomatiya: u 3 kn. Kn. 1* (1996) Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
5. Kolomyets, L. V. (2011) *Perekladoznavchi seminary: metodolobichno-stylovi oriyentyry v ukrayinskomu poetychnomu perekladiv vid kintsya XIX do pochatku XXI stolittia (na materialy perekladiv anblomovnoyi poeziyi ta poetychnoyi dramy).* Kyiv: VPTS “Kyiv. un-t”. [in Ukrainian]
6. Kulish, P. (1856) Predislovie. In: Kulish, P. *Zapiski o Yuzhnoi Rusi.T. 1* (pp. III–IX) Sankt-Peterburg. [in Russian]
7. Maksymovych, M. O. (1880) *Sobranie sochineniy (Vol. 1-3; Vol. 3): Yazykoznanie. Istoriya slovesnosti.* Kyiv. [in Russian]
8. Nakhlik, Ye. (2007) *Pantelejmon Kulish: osobystist, pismennyk, myslitel. Vol. 2: Svitobliad i tvorchist Pantelejmona Kulisha.* Kyiv: Ukr. pismennyk. [in Ukrainian]
9. *Tvory Markiyana Shashkevycha, Yakova Holovatskoho, Nykoly Ustyianovycha, Antona Mobylnytskoho.* (1906) Lviv: Prosvita. [in Ukrainian]
10. Teterina, O. B. (2004) *Pereklad yak naukova problema v ukrayinskiy literaturno-krytychniy dumtsi XIX – pochatku XX st.: (komparatyvnyi dyskurs):* Doctoral dissertation. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. [in Ukrainian]
11. “*Khai slovo movleno inakshe...*”: *Problemy kbudozbnobo perekladu: Statti z teoriiy, krytyky ta istoriyy kbudozbnobo perekladu* (1982). Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian]
12. Shmiher, T. (2009) *Istoriya ukrayinskoho perekladoznavstva XX storichchia.* Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian]
13. Ballard, M. (2007) *De Cicéron à Benjamin: Traducteurs, traductions, réflexions.* 3e ed. Lille: Presses Universitaires du Septentrion.
14. Danylenko, A. (2016) *From the Bible to Shakespeare: Pantelejmon Kuliš (1819 – 1897) and the formation of literary Ukrainian.* Boston: Academic Studies Press.
15. Goethe, J. W. (2006) From *West-Östlicher Divan* (1819) In: *Translation – theory and practice: a historical reader.* (pp. 200–202) S.l.: Oxford University Press.
16. Levý, J. (1996) *České teorie překladu (2).* 2. vyd. Praha: Ivo Železný. [in Czech]
17. Steiner, T. R. (1975) *English translation theory, 1650 – 1800.* Assen; Amsterdam: Van Gorcum.
18. Tytler, A. F. [1907] *Essay on the principles of translation.* London: J.M. Dent & Co.; New York: E.P. Dutton.

Отримано 29 червня 2019 р.

м. Львів